

PERSPECTIVES IN GEOGRAPHY OF CULTURE AND CIVILIZATIONS

MIRKO GRČIĆ¹, LJILJANA GRČIĆ, MIKICA SIBINović¹

¹ *University of Belgrade - Faculty of Geography, Studentski trg 3/3, Belgrade, Serbia*

Abstract: This paper presents a comparative analysis of relevant methodological essence of "traditional" and "new" cultural geography. In the introduction is given an explanation of philosophic concepts of space, environment, place and the region in cultural geography. In second section is analyzed the meaning of civilization and the genesis of geography of civilization (géographie de civilisation). Special attention is on features of geographical possibilism as methodological paradigm, and the concept of cultural landscape as the essence of classical geography of culture and civilization. After this part are researched specific characteristics of certain academic schools and methodological perspectives in cultural geography. Postmodern paradigm and essence of "new" cultural geography are in the main focus. Postmodernism is changing the meaning of the basic concepts in cultural geography, which are analyzed in the introduction, such as space, culture, cultural region, cultural landscape and others. "New" cultural geography reassessed social and moral issues associated with the characteristics of the postmodern era. In this regard, methodological paradigm must be changed. This ascertainment is based on the interpretation of humanistic geography, where the emphasis is on the interpretation of cultural symbols, causal link and the "spirit of place" (Spiritus Loci). In accordance with modern conceptions of human in psychological notion, there are at least three theoretical directions, which find resonance in the appropriate cultural geography: behaviorism, psychoanalytic concept and cognitive concept - gestaltism and geography of perception. In conclusion is emphasized the need of finding a dialectical unity in "classical" and "new" cultural geography.

Keywords: cultural geography, culturology, civilizatiology, anthropogeography, cultural landscape

Introduction

Space and time are forms of matter existence, and because of this fact they are the basis of all systems of thought. According to them were built different religious, ideological and philosophical systems. In every science spatial approach is unique, touching different conception of space. Nobody has ever tried so hard to create of space the attributes of its science as geographers. The specificity of geographical science consists in the fact that it is the only science in which the "space" is the main subject and also methodological category. Turning point in the methodology of geography was reevaluation of chorological approach. Space is an object, but spatiality is a researching method of geography. Because of many different concepts of space, such as: geographical, physical, geometric, events area,

¹ Рад је резултат истраживања на пројекту 176017 Министарства за науку, просвету и технолошки развој Републике Србије.

subjective, experiential, perceptual space, social, economic, cultural, functional and living space was deepening the terminological difficulties. All existing concepts can be bringing down to two aspects: *ontological* (objective) and *idealistic* (subjective). In idealistic aspect, space is separated from the time and becomes axiological determined. According to British geographer Harvey, the central question is not: "What is Space?", but "How different human practices create and use different conceptualizations of space?". This turns question from the direction of the ontology to epistemology of space dialectics and society in geographical sciences.

Geographers focus attention on three main concepts: space, place and environment. These are very significant words, with appropriate scientific meaning. Geographers take one of these three words, and construct the entire scientific disciplines around them. For example, the word *space* reflects the idea of geography as purely spatial sciences. The word *place*, which comes from the context of the old word "region", is the traditional idea of what is now the central core of geography revived in a new form, such as the discourse of "locality" and "position" is idea of "new" regional geography. The word *environment* has long attracted the attention of geographers, especially those dealing with physical geography, that are focused on the processes which shape the physical and biological landscapes, especially as a consequence of human activities. Also we can find the geographers who tend to define geography as the study of "Earth and People" or "The Earth as the home of Man". Geography as a discipline still relies on all three of these concepts (space, place and environment) simultaneously because one-sided limits the success of research. The space of human activities is study object of socio-geographical disciplines and has little in common with the physical three-dimensional space in the Euclidean sense. Under the influence of new concepts in human geography, appeared some new concepts (or paradigm) of geographical space: space as a cultural landscape and as a social product, the space as an object of control (territory), subjective space and virtual space (cyberspace). The main motivation of this approach is the belief of separation knowledge of the world of man and the natural world (antinaturalism), and separation use of the knowledge, understanding and function. The origin of this approach comes from the concept of "participant observation" in the works of Paul Vidal de la Blache. A man is placed "in" the physical world as an actor, but not "out" as an observer. Terms region, environment, landscape are the product of human consciousness. In this regard, there is a problem of conceptualization of the term region.

Region (lat. Regio - the space, the environment) refers to bounded territory. There are three types of regions, and in this regard, the regional research:

- Natural regions, which explore the physical geography;
- Cultural and historical regions, which explore the cultural and historical geography;
- Political-administrative regions, which explore the political geography, serve as regions for planning.

It is a tripartite structure of regional researching. The fourth type would be a complex region, but there is scientific controversy among the followers of geographic monism and dualism. The followers of geographic dualism say - *Quartum non datur*. Political-administrative regions are temporary - until the first following administrative-territorial reform or border changes. Cultural-historical regions are stable for centuries, even millennia. Administrative-political regions may gradually evolve into a cultural-historical,

or coincide with them. For example, south of the Po plain 12 Italian provinces has precursors in the administrative division of the Roman Empire; eight Greek nomas on the Peloponnese corresponds to the ancient "city-states". It is a sign of culture of the local population, which has preserved what is called the term *genius loci* (the "spirit of place"). Cultural-historical regions which didn't keep the "spirit of place" become only a historical term, as a "body without a soul". In German language the cultural-historical regions are countries or lands (German - land), but geographic regions are landscapes (*landschaft*).

Underlying essence of geography of culture and civilizations

Geographers consider geography as interdisciplinary and multidisciplinary science. We might add that geography is also multi-paradigm science. This means the "geographical realities" can be considered from different theoretical point of view, and it does not allow talking about the unique "geographical theory" as universal and generally accepted group of evidence and scientific rightness. The geographical sciences have different approaches or paradigms (models of thinking) as, more or less, isolated theories poorly integrated with each other. This can be said also for geography of culture and civilizations, with different "classical" and "new" paradigm.

On the ground of human geography it is known that each society adapts to its environment in an individual mode, and result of adjustment is expressed in the forms of development of civilization. The man in classical geography was seen through the prism of society, not just like a set of demographic, more as a *civilization* than the *population*. The primacy of *civilization* originates also from a place in the system of key geographical terms. This is one of two (the other one is the nature) terms which are explaining factors. Discipline that explores the relationship of natural conditions and different cultural characteristics in the life of society, Paul Vidal de la Blache called Geography of civilization (*géographie de la civilisation*). The term *civilization* became one of the key terms of French geography of the classical period. Paul Vidal de la Blache defined *géographie humaine*, as a counterpart of human geography on the basis of possibilism and *géographie de la civilisation*, where the humanistic perspective was dominant. Modern authors consider this direction as the precursor of the social geography (Buttimer, 1971).

French geographers describing the human communities in the categories of organizational forms and territorial systems, which are a reflection of "lifestyle" (*genres de vie*), formed in the specific conditions of the biophysical environment and influenced by civilization factors. Geographic survey of men and lifestyle (dwelling) had three aspects or levels of abstraction: organizational forms, *genres de vie* and civilizations. The first level refers to the demographic and social structures in the territorial aspect. In the second level is necessary knowledge about biophysical, historical, and social factors which are shaping human relationships with the environment. Paul Vidal de la Blache emphasized the importance of researching subjective influences which are determine the choice of *genre de vie* trough some societies. The third level is deepened researching of ethnic and religious characteristics, customs, political behavior, mentality, traditions, rights, attitudes and values, which are aimed at the explanation of the observed *genres de vie* (Wilczynski, 2011).

Geography of civilizations reveals interdependence of biophysical and civilization conditions, whose specific configuration creates specificity of place (spirit) and region

(analogous to the Ratzel's term *Völkergedanke*). In French geography the primary factor that determines the essence of the region (the spirit of place) was a civilization, which followers of Paul Vidal de la Blache called *facteur social*. Civilizations are the product of human intelligence and free will, which is developed on the basis of certain customs of life in dialogue with the environment. The effects of this dialogue are interpreted in geography *genres de vie*, more as a result of civilization than biophysical conditions (Vidal de la Blache, 1922). Civilization is that which shapes the social structure, forms of economic activity and political organizations, including the material, psychological and spiritual dimensions of human activity. Central significance of social, intellectual and spiritual characteristics of certain social groups in geography highlight many modern interpreters of classic French geography (Buttimer A, 1971; Claval P., 1995; Wilczyński W., 2006). French geographers emphasize the terms "mode of existence" (*manières d'être des peuples*) or "methods of social life" (*les techniques de la vie sociale*). Pierre Gourou and Jean Gottmann used the term "civilization" for a complete conception necessary for explanation of the landscape features. The term encompasses all the cultural and social characteristics that influence the shape and directions of human activity, and economic conditions and systems. Civilization is also a way of thinking and observation of biophysical conditions and socio-cultural phenomena (Gourou P., 1973). It is an intellectual and spiritual state of society, its mentality, or method of socialization.

The attractiveness of the concept of civilization as a research subject derives from its agenda and contained within it the potential for explanation. It should be noted historian of civilization openness to geography. In contrast, the reserve is far-reaching geographers, who long ago gave up using the term civilization. After World War II the term civilization in geography is rarely used. During the sixties at XX century, researching of geography of civilization took human geography, which studies have mostly touched elements of culture, such as language and religion, and also forms of settlement and material conditions of life. "Modern geography" has almost stopped to use the term civilization, even though it is writing much about the need of "sociologization" of geography (Wilczynski W., 2006).

The concept of civilization began to apply and propagate the representatives of economics and political science. One of the first attempts to adapt the concept of civilization in these disciplines is famous bestseller Huntington's "Clash of civilizations" (1996). In the era of globalization appears a new term "glocalization" - the impact of global processes on local and vice versa. That is a key problem of interaction scale: how global influences on local and vice versa; on the basis of that there is a problem of the criteria for deployment of hierarchical levels. Although the way of understanding of civilization in the classical geography and "civilizationalism" is, except different terminology, very close to each other, geography of civilization is still neglected discipline that only paves its way. In the interests of geography and the whole science is reviving, in addition to the history of civilization, its geographical counterpart.

Geographic possibilism as a methodological paradigm

Possibilistic concept is defined by the French geographer Paul Vidal de la Blache, pointing out that the natural conditions do not determine, but provide options (*possibilité*) for

the progress of civilization. The way to use these options depends on factors that form natural and anthropogenic landscapes (*pays*), such as:

- The way of life of the population (*genre de vie*) or culture
- Point-blank functional environment (*milieu*), conceived as a creative social choice.

Vidal is specifically acknowledged spiritual culture and the role of non-material values in the formation of the region. He defined culture (fr. - *civilisation*) as a source of ideas, values, customs and beliefs. These elements include the notion of a way of life (*genre de vie*), which is reflected in the elements of material culture in some region (eg, local architecture, original instruments and tools, land use, natural features and characteristics of the folklore). Culture attends with its own elements in the environment, created by nature and human interactions (Fig. 3). The development of these ideas led Paul Vidal de la Blache to the understanding that the culture gives creative and destructive forces to man which make him independent of environmental determinism (Бъчваров М., 2004).

Geographic possibilism found appropriate resonance in the history of civilization. Historians of the French school ("Annales School") began to take more account of the geographical aspect in the discussions of the origin, development and decline of civilizations. Fernand Braudel in the spirit of the school's "Annales School" states: "Geography is often seen as a world unto itself, and that's a shame. He will, by Paul Vidal de la Blache, have a place in the perception of time and space, understanding space and social reality (Braudel F., 1958; Claval P., 1984). Elsewhere he says: "It is necessary, for their part, social science create ambient for understanding the humanity, which will be increasingly reckon on geography, such as the Paul Vidal de la Blache requested in 1903" (Бродел Ф., 1992).

Fig. 1 The concept of possibilistic indirect influence of physical-geographic conditions on the progress of civilization, by Vidal de la Blache (Source: P. Vidal de la Blache 1922, *Elements de la geographie humaine*; Бъчваров М., 2004)

The concept of cultural landscape

Evolution of possibilistic concept is represented by the cultural landscape concept (*Landschaft, Landscape, Pays*). This concept comes from the American geographer of German origin C. Sauer (1925). Sauer was coryphaeus of Californian (Berkeley) school of cultural geography, which is close to cultural evolutionism and diffusionism, different then school of the Midwest (Chicago), which suggests a functionalist approach and emphasis on the social ecology. Synthesis of this two directions is assumed, that the development of cultural complexes occurs in certain functional framework. In this way is considered the functional diagram of human activity in environment, and cultural background of an appropriate lifestyle. In the basis of everything is the unique cultural-civilization process.

Sauer thought geographical determinism is not correct and geography should not be defined as researching of the impact of the environment, because it was wrong to considered a priori, that the natural factors affecting the formation of the cultural layer. Environment effect, in his opinion, should not underestimate or deny, but it should not be at the basis of cultural-geographical research. Instead he proposes the concept of cultural landscape, which

is forming by formula: "Culture is the *agens*, the environment is the medium and the cultural landscape is the result". In other words, the cultural landscape is the result of modification of the natural landscape due to the impact of human society in accordance with their culture (Sauer, 1925; Mikesell, 1978).

Fig. 2 Scheme of the cultural landscape by C. Sauer

Carl Sauer (1925) dealt mainly field studies of the *material* culture of the local communities - the form of settlement, land use and specific farming cultures, communication resources and the exploitation of natural resources. He put forward the hypothesis that the cultural landscape was created on the basis of the environmental landscape, by the human groups that have a common culture. The culture is an active factor, and the natural range of environments its effect which rises to the cultural landscape. Under the influence of a culture, which varies in time, the landscape is evolving, going through stages, until it reaches the end of its development cycle. In addition, is researching of only the material elements of culture and their diffusion. With the advent of new, in a sense foreign culture, begins the process of rejuvenation of the cultural landscape, or creating a new layer on the ruins of the erst landscape (Johnson, 2006; Бъчваров М., 2004).

Development directions of classical cultural geography

Cultural geography researches the interaction between human groups (as the holder of a particular culture) and the physical environment from two perspectives - how environment influences the formation of culture and how culture modifies the environment. Cultural geography draws its *essence from the ratio of the respective cultural paradigm* (spiritual culture) and *cultural landscapes* (visible culture). The cultural geography finds its disciplinary identity in the border area between human activities (which are largely culturally conditioned) and the natural and social environment in space. Just the concept of cultural landscape as a new creation on the earth's surface, which supplements or replaces the natural landscape, made it possible to separate the cultural geography of the physical anthropogeography and geographical determinism, as well as of culturology which is very geographically weak. In general, cultural landscape - it's quintensation of cultural geography.

Broader understanding of cultural geography is typical for traditional American geography. At American universities *cultural geography* is the same like *human geography* in the UK and *geographie humaine* in France. According to the authors of the book "The Human Mosaic" (Jordan T., Domosh M., Rowntree L., 1994), "cultural geography is everything, which is not physical geography". That "culturalization" of the whole human geography is pretending the cultural geography in aspect or way of looking at the social-geographical issues through the prism of cultural phenomena and processes. This is not a new geographical knowledge, but their systematization in the form of topics, such as cultural regions (historical, cultural and economic), cultural diffusion (movement of people, goods and ideas), cultural integration, cultural landscapes. In Russian literature and in other Eastern European countries, during the transition period, cultural geography becomes a very

modern topic (Дружинин С. Г. 1999; Туровский, 2001; Бъчваров М., 2004; Михайлов В. 2010; Voiculescu S., Remus C., 2005; Heřmanová E., Chromý P., 2009).

There is a narrow definition of cultural geography as territorial analysis of cultural institutions - theaters, museums, carnivals, places of spectacles and festivals, places associated with famous writers, artists etc. This type of geographic information is essential in territorial planning, especially in urban planning. An integrative approach in cultural geography implies researching of territorial characteristics of the cultural process. Here are well-known the following methodological approaches and their combinations: *The structuralist approach* emphasizes the distribution of cultural characteristics and separation of cultural regions with different criteria (formal or homogeneous, functional or nodal, vernacular or traditional); *Dynamic approach* emphasizes the cultural diffusion as a territorial projection of acculturation and analyzes cultural centers and migration of cultural elements in space. Cultural diffusion is accompanied by acculturation, so "we can say that the cultural diffusion is territorial projection of acculturation" (Туровский, 2001); *Functionalist approach*, researching the functional unity of territorial complexes, how culture works in space. In this direction is well knowing Chicago school of human ecology; *Systematic approach* deals with the issue of the spatial organization of cultural landscapes as a multidimensional functional complexes.

The essence of the "new" cultural geography

In recent decades, under the influence of postmodernism is changed the geographic paradigm which deals with scientific explanation of the relationship between landscape and culture. Postmodernism in geography is characterized by: 1. Methodological pluralism which marks the end of traditional paradigms and modes of thinking in geography; 2. Fantasy, irrationality, the avant-garde. In postmodernism scale of observation is changing. Instead of the traditional observation "above", with an emphasis on "national" (state) space, in postmodernism is prominent large-scale and local democracy. The emphasis is on the individual. In this position, even with unexpected themes and ideas, comes a time of "*New cultural geography*".

Geographical understanding of the concept of culture is also changed. If the cultural geography before 1970's understood culture in sense of Kroeber - as super organic entity, contemporary cultural geography - influenced by theories of sociologists Georg Herbert Mead and the anthropologist Clifford Geertz - understands culture as a system of symbols and meanings, like inter-subjective reality created and modified in the course of social interaction (Duncan, 1980; Šakaja L., 1999b). According to new understanding, a cultural landscape is not just a print culture in space, but part of the culture and an important factor in its reproduction. Cultural landscape carries its symbolism, its hidden messages. In every community in a long period of communications appeared many specific material practices which are relate to everyday life, and a numerous of symbols and meanings. From the different daily practices in various areas appeared special symbols and concrete or abstract meanings. "A number of material practices, meanings and symbols that characterize a society we construct in a single entity and express as the term culture. So, culture is a system of symbols and meanings, inter-subjective reality that is created and modified in the

course of social interaction. It is recognized in the individual as in a member of society, and in social institutions, and material goods in that society" (Шакaja Л. 1999).

This type of changing of cultural-geographical paradigm was caused by changes in the socio-cultural reality. The modern changed over in the postmodern. Modern time was the time of the nation-state. *The second* at that time was somewhere else, in another space. During the post-modern idea of the nation-state becomes weak in so-called "central countries" and strengthen the processes of regionalization and urbanization. Therefore, the geographical research process moves from researching of spatial differentiation of culture (primarily in the case of rural landscapes and pristine areas of civilization) to the question how in a space, primarily urban, manifests socio-cultural stratification. *The second* is not in another space, it operates between "us" and shares with us the area of our city. The boundary between "us" and "others" is not determined by regional as much as group affiliation (Шакaja Л. 1999b).

In "new" cultural geography the focus shifted from distinguishing "cultural worlds" to multicultural space. Manifests of ethnicity are just one segment of this multicultural mosaic. Ethnicity in multicultural landscapes is often recognized in the traditional material culture (Chinese and Jewish neighborhoods in European cities). But also ethnicity is recognizable in the symbolism of landscapes - from graffiti to monumental buildings. Emphasizing national values in society corresponds pronounced presence of ethnic symbols and signs in the landscape - from simple which present and promote continuity of folk tradition (festivals, fairs), to the sophisticated character of ethnicity, embedded in secular and sacred architecture, cultural events, and cultural monuments.

Now days we understand the cultural landscape as a complex multicultural text (Duncan, 1990) in which are implicated the characters of different cultures which are meet and intertwine at the same space – culture of ethnic and sub-ethnic groups, culture of workers, teenagers, new rich, tourists, consumers, culture of postmodern and virtual reality. For example, parts of Delhi as well as the old Mughal, colonial new and modern city which is expanding around them, are the result of the aspirations of Indians to live in diversity, to preserve their culture and to accept outside influences. Contacts and influence make contemporary cultural landscapes unusually complex. In such complex landscapes we can't concluding based on cultural artifacts about the nature or type of culture or draw the borders among them, as did classical geographers. Today we are able to see that in the landscape is not reflected cultural tradition, but there lies a multitude of common system of symbols and meanings that govern the behavior of a man; therefore not one, but a multitude of cultures. So, the "new" cultural geography in cultural landscape does not researching cultural artifacts, but a sign of cultural polyvocally.

The term culture implies a cultural distinction, which can be regionally and in groups, or "horizontal" and "vertical" (Muir, 1997). "Ethnicity and culture are increasingly being used not for the purpose of regional separation, but as a variable for group hedge" (Шакaja Л., 1999b). What does that mean? The "horizontal" is a regional separation. "Vertical" is the separation of cultural groups or "clusters" which overlap and interact in the same space, making it cultural polyvalent (multi-cultural). Regional and cultural group hedge are not mutually exclusive. The regions are culturally heterogeneous (multiculturalism), such as the cultures regionally differentiated. Ethnic and regional self-conception by particular group is reflected in the concept of regional identity. In this regard,

the new cultural geography rethinking social and moral issues associated with the characteristics of the postmodern era, such as globalization, the clash of cultures in the process of globalization and cyber - revolution, the place and role of the individual in the new complex globalized environment, social inequality, labor relations, labor migration, diaspora, racism, etnizam, identity, transnational connections between people, cultural tourism, cultural boundaries, disability, relationship to gender (feminism, homosexuality) within *gender studies*, moral geography, citizenship status, cultural heritage, at the same time through the prism of "physical" and "cultural" (Anderson K., Gale F., 1999; Andersona K., Domosh M., Pile S., Thrift N., 2003; Norton W., 2006; Atkinson D., Jackson P., Sibley D., Washbourne N., 2007).

Humanistic Approach - a man surrounded by nature or civilization

In the human geography is very popular interpretation of social space by symbolic interaction theory of E. Cassirer (Wilson, 1980). For Cassirer analysis of the nature of man, starting from his feelings, needs and thoughts related to each other through interaction. Symbolic forms are language, art, religion and history (Cassirer, 1953). Close to this understanding of the space is conception of communication and iconography of J. Gottman. This paved the way for understanding the *humanistic interpretation of geography*, where the emphasis is on the interpretation of cultural symbols, causal links and the "spirit of place" (Spiritus Loci). The focus of humanistic geography is a *spiritual* culture, the specific atmosphere of the place. This approach was appeared in 1970s in the United States, connected with the articles of Yi Fu Tuan (Tuan, 1974) about *topophilia* as a science of individual perception and evaluation of phenomena in space.

Humanistic geography is anti-positivistic; spiritual culture is its instrument against quantitative (model's) paradigm in geography. Relativistic approach is expressed according to theory in which man does not respond to the landscape as objective entirety, but on their individual perception of the landscape. What happens in the physical (absolute) space is only partially influence on that, what happens in the psychic (relative) space. Most of beliefs and views associated with the appearance of the environment, and its subjective meaning creates an exceptional, unique and unrepeatable psychic world each of us - this is the environment in mind (the spirit) of man (Nęcki Z., 2004). According to modern conceptions of man in psychological understanding, there are at least three theoretical directions: behaviorism, psychoanalysis and theories of cognition (Nęcki Z., 2004).

Behaviorism researches how environment as a complex system arouses people's reactions based on their expectation of reaching some desired states (instrumental, economic, emotional, interpersonal, social, aesthetic and ideological). Ambiguity of space exists in the behaviorist literature as a *espace vécu* (Fremont, 1976). For this purpose, should be research:

- The specifics of environment as physical-geographical system.
- The specifics of personal and demographic characteristics of humans (sex, age, education, ethnic and religious affiliation);
- The characteristics of social roles and goals that people have in their communities;
- The characteristics of cultural models in a society (in the context of supra-individual).

Psychoanalytic conception researches the emotional relationship of man and environment or landscape, where:

- The perception of the landscape is more a result of feelings and experiences, rather than observation and research;
- The landscape shapes by culture or civilization reflected in its forms no experiential processes that operate in the psyche of their creators and users;
- The landscape and its importance are seen to a greater extent in the context of individual psychodynamics than social based values.

Cognitive conception - gestalt and geography of perception is based on the mental and psychological characteristics of the population. Man as a conscious being asks questions about its own goals and aspirations, which form a cognitive system on three levels: 1) Sensuous (landscape impact on the organism), 2) Thoughtful (thought analysis and interpretation of these effects) and 3) At the level of memory (thought transfer of information obtained on the landscape). Intersubjective, internal cognitive representation of the landscape is the most important, the shapes are important when activating performances, symbols, individual and social vision. Value of monuments identified with own, imagined history, tends towards its protection and preservation, while for another group it can be an object that deserves only contempt. The example is given by history and modernity at every step - converting the homes of former political parties in stores (in post-socialist countries), the destruction of buildings which are symbols of the enemy culture (the destruction of Buddha statues in Afghanistan place Bamiyan by the Taliban in 2001, the demolition of the Berlin wall, the destruction of the communist monuments in countries in transition), or burning symbols as an expression of hostility to ideology or the opinion of other groups and cultural systems (burning Serbian churches in Kosovo and Metohija). The basis of this vision is an experience - individual (memory) and social (monuments and cultural heritage of some group, nation).

Summary

Humanistic approach, as the humanistic sciences in general, emphasis the subjective motives of the spatial behavior of people, ignoring geographical conditions of human behavior, such as environmental, physical-geographical, climatic, spatial and natural factors, which are not only the frame but also the essence of social and individual behavior. It would be one-sided, close geographical nihilism, if the "new" cultural geography distanced itself from the "classical" cultural geography which researches the objective characteristics of human culture such as language, religion, traditions and village types, secular and religious architecture. New cultural geography can't replace traditional materialist explanations of cultural reality. The classical and humanistic approach presents different aspects in the wider context of scientific knowledge.

Objective geographical specifications still hold great significance. Activity and lifestyle of man takes place in physical space (or between objects in micro and macro material systems), with specific, concrete objective features, which form the framework of capabilities and limitations for activity in the formation of "internal" space, their boundaries and the cross-border area. There is no doubt that the greatest importance has knowledge and understanding of geographical space, or landscape, the active-perception of man, a human

being, rooted in individual needs, values, fundamentals and components of personality. It should not be forgotten that man does not live alone, but socially so, for understanding of its relationship to the physical environment should be taken into account also its social affiliation, ideas and values made by groups, institutions, community organizations and goals what they have. All this should be considered in metaphysical level or at the level of interpretation and evaluation of the environment on the symbolic, cultural levels. Each object of human civilization has some relation to the value - belittled and despised (monuments of some other cultures) or elevated to myth (places of religious worship). So, individuals, groups and community organizations make the world of cultural significance, or sense in which physical space and its expression, the natural landscape and civilization, receives a symbolic dimension. Only in this dimension we can really understand, so called, the psychology of the environment.

References

- Anderson K., Domosh M., Pile S., Thrift N. (2003). *Handbook of Cultural Geography*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Anderson K., Gale F. (1999). *Cultural geography*. Canberra: Longman.
- Atkinson D., Jackson D., Washbourne N. (2008). *Kulturna geografija - kritički riječnik ključnih pojmova*. Zagreb, 2008. Naslov originala: Cultural Geography. A Critical Dictionary of Key Concepts, London/New York, 2007.
- Бъчваров М. (2004): *География на културата или културна интерпретация на географията*, У: П. Стоянов, М. Бачваров, А. Деманджиев (ред.), Социална и културна география, София и Велико Търново, 2004, с. 57-74.
- Braudel F. (1958): *Historie et Sciences sociales*. La longue durée. Annales ESC, № 4, 1958.
- Braudel, F. (1987): *Grammaire des civilisations*. Paris.
- Braudel F. (1999): *Problemy historii civilizacij*, (w) F. Braudel, Historia i trwanie, Czytelnik. Warszawa.
- Buttimer A. (1971): *Society and milieu in the French geographic tradition*. The AAG Monograph series, no. 6. Rand McNally&Co., Chicago.
- Cassirer E. (1953): *Philosophy of symbolic form*, I-III, New Hawen, Yale Univ. Press.
- Claval P. (1984): *Géographie humaine et économique contemporaine*. PUF, Paris.
- Claval P. (1995): *Géographie culturelle*, Nathan, Paris.
- Duncan J. S. (1980): *The Superorganic in American Cultural Geography*. Annals of the Association of American Geographers, № 2, 1980., s. 181-198.
- Duncan J. S. (1990): *The City as text: The politics of Landscape Interpretation*. Cambridge Univ. Press.
- Дружинин С. Г. (1999): *Теоретически основи географски култури*. СКНЦВШ. Ростов-на-Дону,
- Fremont A. (1976): *La région, espace vécu*. Paris, Press Univ. de France.
- Gourou P. (1973): *Pour une géographie humaine*, Flammarion, Paris.
- Грчић М. (2004): *Гносеолошки модел антропогеографије према концепцији Јована Цвијића и његова научна актуелност*, "Демографија", бр. 1, стр. 25-48, Географски факултет, Београд.
- Грчић М. (2009): *Теоријски концепт за проучавање цивилизација као друштвено-географских система*, Демографија бр. VI, Институт за демографију Географског факултета, Београд, стр. 7-32.
- Грчић М. (2010): *Простор као филозофска и географска категорија*. Гласник (Herald), св. 14, ГД РС, Бања Лука.
- Грчић, М. (2007): *Научна актуелност и практичне функције географије у Србији*. Први конгрес српских географа, Зборник радова, књ. 1. Београд, 2007. с. 49-57.
- Hartshorne R. (1939): *The nature of Geography*. Lancaster: Association of American geographers.
- Heřmanová E., Chomý P. a kolektiv (2009): *Kulturní regiony a geografía kultury - Kulturní realie a kultura v regionech Česka*. Praha: ASPI, a. s.
- Huntington P. S. (1996): *The Clash of Civilizations and the remarking of World order*, N. Y., 1996.
- Johnson M. (2006): *Ideas of Lanscape – An Introduction*, Oxford: Blackwell.
- Jordan T., Domosh M., Rowntree L. (1994): *The Human Mosaic – A Thematic Introduction to Geography*, six. Ed. New York, HarperCollins CP.
- Lefebvre H. (1991): *The production of space*. Oxfprd, Cambridge.
- Levi-Strauss Claude (1989): *Strukturalna Antropologija*. Prev. A. Habazin, Zagreb, „Stvarnost“.
- Mikesell M. W. (1978): *Tradition and Innovation in Cultural Geography*. Annals of the Association of American Geographers. № 1/1978, s. 1-16.
- Muir R. (1997): *Political geography: A new introduction*. London. Macmillan Press.

- Михайлов В. (2010): *Актуелни теоретични проблеми на културната географія и значението ѝ за националното развитие на България*. „Проблеми на географіята“, 3-4, БАН, София, 2010. с. 48-62.
- Necki Z. (2004): *Transakcje środowiskowe - człowiek w otoczeniu przyrody czy cywilizacji*. W: Ekologia społeczna / Psychologiczne i środowiskowe uwarunkowania postaw. Krakow. Stowarzyszenie Ekopsychologia.
- Norton W. (2006): *Cultural geography – environments, landscapes, identities, inequalities*, Oxford University Press.
- Sauer C. O. (1925): *Morphology of Landscape*. University of California, Berkeley. Publications in Geography. 1925, Vol. II, 2. In: Leighly J. (ed.): 1963. Land and Life: A selection of Writings of Carl Sauer. Univ. of California Press, Berkeley, 1963.
- Šakaja L. (1999a): *Kulturna geografija: aktuelno redefinirawe znanstvenih odrednica poddiscipline i njezina mjesta u okviru geografske znanosti*. Zbornik 2. Hrvatskog geografskog kongresa. Hrvatsko geografsko društvo. Zagreb. s. 29-33.
- Šakaja L. (1999b): *Kultura, kulturni pejzaž, etničnost*. Čačić-Kumpes J. (prir.): Kulturam etničnost, identitet. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, naklada Jasenski i Turk.
- Tuan Y. -Fu (1974): *Topophilia: A study of environmental attitude, perceptions and values*. New York: Prentice Hall.
- Tuan Y.-F. (1977): *Space and place, the perspective of experience*. Mineapolis.
- Туровский Р. (2001): *Культурная география: теоретические основания и пути развития*. – Веденин J. А., Туровский Р. (ред.): Культурная география. Москва, Институт наследия.
- Vidal de la Blache, P. (1911): *Les genres de vie dans la géographie*. „Annales de Géographie“, vol. 20., 1911.
- Vidal de la Blache (1922): *Principes de géographie humaine*. Paris. Armand Colin.
- Wilson B. M. (1980): *Social space and Symbolic interaction*. J. Buttimer, D. Seamon (red.), The human experience of space and place, London, Crom Helm, p. 135-147.
- Voiculescu S., Crețan R. (2005): *Geografie culturală – Teme, evoluții și perspective*, Editura Eurostampa, Timisoara.
- Wilczyński W. (2006): *Koncepcja człowieka w geografii francuskiej okresu klasycznego w świetle nauki współczesnej*, w: Maik W. Rembowska K., Suliborski A. (red), Człowiek w badaniach geograficznych, Podstawowe Idee i Koncepcje w Geografii, 3, WSG, Bydgoszcz, s. 77-94.
- Wilczyński W. (2011): *Ideowe źródła i tożsamość geografii*, Wydawnictwo Naukowe UO, Kraków.

ПРАВЦИ РАЗВОЈА ГЕОГРАФИЈЕ КУЛТУРА И ЦИВИЛИЗАЦИЈА

МИРКО ГРЧИЋ¹, ЉИЉАНА ГРЧИЋ, МИКИЦА СИБИНОВИЋ¹

¹ *Универзитет у Београду - Географски факултет, Студентски трг 3/3, 11000 Београд, Србија*

Сажетак: У раду је дата компаративна анализа предметно-методолошке суштине „традиционалне“ и „нове„ културне географије. У уводном сегменту концентрисана је пажња на концепте простора (space), околине (environment), места (place) и региона у културној географији. У другом одељку анализирано је значење појма цивилизација (civilisation) и генеза географије цивилизација (géographie de civilisation). Посебно су обрађене карактеристике географског посибелизма као методолошке парадигме, и концепт културног пејзажа као предметне суштине класичне географије култура и цивилизација. Потом су истакнуте особености појединих научних школа и методолошких праваца у културној географији. Посебна пажња посвећена је постмодернистичкој парадигми и предметној суштини „нове“ културне географије. Постмодернизам мења значење основних појмова у културној географији, који су анализирани у уводном делу, као што су простор, култура, културни регион, културни пејзаж и други. Мења се и предмет културне географије. Нова културна географија преосмишљава социјалне и моралне проблеме повезане с особеностима постмодерног доба. У вези с тим, мења се и методолошка парадигма. Базирана на хуманистичкој интерперетацији у географији, где се акценат ставља на интерпретацију културних симбола, узрочне везе и „дух места“ (Spiritus Locī). У складу са савременим концепцијама човека у психолошком поимању, постоје најмање три теоријска правца, која налазе одговарајући резонанс у културној географији: бихејвизам, психоаналитичка концепција и сазнајна (когнитивна) концепција – гешталтизам и географија перцепције. У закључку је истакнута потреба изналажења дијалектичког јединства „класичне“ и „нове“ културне географије.

Кључне речи: Културна географија, културологија, цивилизациологија, антропогеографија, културни пејзаж.

1. Простор као географска категорија

Простор и време су форме постојања материје, и због тога су ове категорије основа свих система мишљења. На њима су се градили различити релијски, идеолошки и филозофски системи. У свакој науци просторни приступ је специфичан, дотиче другачију концепцију простора. Ипак нико тако снажно као географи није тежио да створи од простора атрибуте своје науке. Специфичност географске науке састоји се у томе, што је то једина наука у којој је „простор“ основна предметна и методолошка категорија. Прелом у методологији географије била је ревалоризација хоролошког приступа. Простор је објект, просторност је метод истраживања географије. У вези с мноштвом концепција простора, као што су нпр. географски, физички, геометријски, простор догађаја, субјективни, искуствени, простор перцепције, друштвени, економски, културни, функционални, животни простор и т. д., продубиле су се терминолошке тешкоће. Све постојеће концепције можемо свести на два његова аспекта: *Онтолошки* (објективни) и *идеални* (субјективни). У идеалном аспекту простор се одваја од времена, постаје аксиолошки одређен. Према речима британског географа Харвеја, централно питање није: „Шта је простор?“, него: „Како различите људске праксе стварају и користе различите концептуализације простора?“. То скреће питање у смеру од онтологије ка епистемологији дијалектике простора и друштва у географским наукама.

Географи концентришу главну пажњу на три концепта: *простор* (space), *место* (place) и *околина* или *средина* (environment). То су веома значајне речи, са одговарајућим научним значењем. Географи узимају једну од ове три речи и конструишу читаве научне дисциплине око њих. На пример реч *простор*, одражава идеју географије као чисто просторне науке. Реч *место*, која потиче из контекста старе речи „регион“, је традиционална идеја из које је данас оживљено централно језгро географије у новом облику, као што је дискурс „локалности“ и „места“ и идеја

тзв. „нове“ регионалне географије. Реч *околина* (средина) је дуго привлачила пажњу географа, посебно оних који се баве физичком географијом, који су фокусирани на оне процесе који обликују физичке и биолошке пределе (пејзаж, landscape), посебно као консеквенца људских активности. Овде такође сусрећемо географе који теже да дефинишу географију као проучавање „Земље и људи“ или „Земље као дома човека“. Географија као дисциплина данас се ослања на сва три од ових концепата (простора, места и средине) симултано и свака једностраност ограничава успех истраживања.

Простор људских активности, предмет је истраживања друштвено-географских дисциплина и има мало заједничког с физичким тродимензионалним простором у еуклидском смислу. Под утицајем нових концепција у хуманстичкој географији, настале су нове концепције (или парадигме) географског простора: Простор као културни пејзаж и као друштвени производ, простор као објект контроле (територија), субјективни простор, виртуелни простор („сајберпростор“) и слично. Главни мотив тога приступа је убеђење о одвојености спознаје света човека од света природе (антинатурализам) и одвојености начина те спознаје, разумевања и функције. Корени тог приступа потичу од концепта "опсервације учесника" у делима Видал де Ла Блаша. Човек се смешта "у" физички свет као актер, а не "изван" њега као посматрач. Сами појмови регион, средина, предео (пејзаж, ландшафт) су производ људске свести. С тим у вези, намеће се проблем концептуализације појма региона.

Регион (лат. *Regio* – простор, околина) односи се на омеђену територију. Постоје три типа региона, и у вези с тим, регионалних истраживања:

1. Природни региони, које истражује физичка географија;
2. Културно-историјски региони, које истражују културна и историјска географија;
3. Политичко-административни региони, које истражује политичка географија, служе и као региони за планирање.

То је тројна структура регионалних истраживања. Четврти тип био би комплексна регија, али око тога постоји научни спор између присталица географског монизма и дуализма. Ови други кажу - *Quartum non datur*. Политичко-административни региони су привремени – до прве следеће административно-територијалне реформе или промене граница. Културно-историјски региони су стабилни кроз векове, чак миленијуме. Административно-политички региони могу постепено прерасти у културно-историјске, или подударити се с њима. На пример, јужно од Падске низије 12 италијанских провинција има претече у административној подели римског царства; осам грчких нома на Пелопонезу одговара античким „градовима-државама“. То је знак културе локалног становништва, које је сачувало оно што се назива термином *genius loci* („дух места“). Културно-историјски региони који нису сачували „дух места“, постају само историјски појам, као „тело без душе“. У немачком језику културно-историјски региони називају се земље или крајеви (нем. - *land*), а географски региони – пејзажи или предели (*landschaft*).

2. Предметна суштина географије цивилизација

Географи сматрају географију интердисциплинарном и мултидисциплинарном науком. Томе можемо додати да је то и мултипарадигмална наука. То значи да „географску реалност“ можемо разматрати са различитих теоријских гледишта, што не дозвољава да говоримо о јединственој „географској теорији“ као свеопштој и општеприхваћеној групи доказа и научних закона. У географским наукама постоје различити приступи или парадигме (моделу мишљења) као мање-више изоловане теорије, међусобно слабо интегрисане. То се може рећи и за географију култура и цивилизација, где се разликују „класична“ и „нова“ парадигма.

На тлу друштвене географије, познато је да се свако друштво прилагођава свом окружењу на индивидуалан начин, а резултат тога прилагођавања се изражава у формама цивилизацијског развоја. Човек у класичној географији био је посматран кроз призму душтва, а не само демографског скупа, више као *цивилизација* него *популација*. Примат *цивилизације* проистиче такође из места у систему кључних географских појмова. То је један од два (други је природа) појма који су објашњавајући чиниоци. Дисциплину која истражује релације природних услова и различитих културних карактеристика у животу друштва, Видал де ла Блаш је назвао географија цивилизације (*géographie de civilisation*). Појам *цивилизација* је тако постао један од кључних појмова француске географије класичног периода. Пол Видал де ла Блаш је дефинисао *géographie humaine*, као пандан антропогеографије на основама посибилизма, и *géographie de la civilisation*, у којој је хуманистички аспект био доминантан. Савремени интерпретатори сматрају тај правац за прекурсорски у односу према друштвеној географији (Buttimer A., 1971).

Француски географи су описивали људске заједнице у категоријама организационих форми и територијалних система, који су одраз „начина живота“ (*genres de vie*), обликованих у одређеним условима биофизичког окружења и под утицајем цивилизацијских чиниоца. Географска истраживања човека и његових начина живота (насељавања, енгл. *dwelling*) имали су три аспекта или нивоа апстракције: организационе форме, *genres de vie*, цивилизације. Први ниво односи се на демографске и социјалне структуре у територијалном аспект. На другом нивоу потребно је познавање биофизичких, историјских и друштвених чинилаца који обликују људске односе с окружењем. Видал де ла Блаш је истакао важност истраживања одређених субјективних утицаја који одлучују о избору *genre de vie* кроз поједина друштва. Трећи ниво су продубљена истраживања етничких и религијских карактеристика, обичаја, политичких понашања, менталитета, традиција, права, ставова и вредности, који имају за циљ објашњење опсервираних *genres de vie* (Wilczynski W., 2011).

Географија цивилизација открива међузависности биофизичких и цивилизацијских услова, чије специфичне конфигурације стварају специфичност (дух) места и региона (аналогно Рацеловом појму *Völkergedanke*). У француској географији примарни чинилац који одлучује о суштини региона (духу места) била је цивилизација, коју су следбеници Видал де ла Блаша назвали *facteur social*. Цивилизације су производ људске интелигенције и слободне воље, који се развија на бази неких обичаја живота у дијалогу с окружењем. Ефекти тог дијалога су интерпретирани у географији *genres de vie*, будући ипак више резултат цивилизације него биофизичких услова (Vidal de la Blache, 1922). Цивилизација је оно, што обликује друштвену структуру, форме економске делатности и политичке организације, што обухвата материјалне, психичке и духовне димензије људске активности. Централно значење друштвених, интелектуалних и духовних карактеристика појединих друштвених група за географију истичу многи савремени интерпретатори класичне француске географије (Buttimer A, 1971; Claval P., 1995; Wilczyński W., 2006). Француски географи стављају акценат на појмове „начин егзистенције“ (*manières d'être des peuples*) или „методе друштвеног живота“ (*les techniques de la vie sociale*). Пјер Гуру и Жан Готман су користили термин „цивилизација“ за целовиту концепцију неопходну за објашњење карактеристика пејзажа. Тај појам обухвата све културне и друштвене карактеристике које утичу на форму и правце људских делатности, као и услове привређивања и економске системе. Цивилизација је такође начин мишљења и посматрања биофизичких услова и друштвено-културних појава (Gougeon P., 1973). То је дакле, неко интелектуално и духовно стање друштва, њеног менталитета, или метод социјализације.

Атрактивност концепције цивилизације као предмета истраживања, проистиче како из њене актуелности, тако и садржаног у њој потенцијала за објашњење. Треба истаћи отвореност историчара цивилизација према географији. Насупрот томе, стоји далекосежна резерва географа, који су давно одустали од коришћења појма цивилизације. После Другог светског рата, појам цивилизација у географији се ређе користи. Шездесетих година XX века предмет географије цивилизација преузела је друштвена географија, чија истраживања су углавном дотицала елементе културе, као што су језик и религија, а такође форме насељавања и материјалне услове живота. „Савремена географија је скоро престала да се служи појмом цивилизације, иако се тако много пише о потреби «социологизације» географије“ (Wilczynski W., 2006).

Поред тога, појам цивилизације почели су примењивати и пропагирати представници економских и политичких наука. Један од првих покушаја адаптације појма цивилизације у поменути дисциплинама је познати бестселер Самјела Хантингтона *Сукоб цивилизација* (1996). У ери глобализације појављује се нови термин „глокализација“ - утицај глобалних процеса на локалне и обрнуто. Ту је кључни проблем интеракција размера: како глобално утиче на локално и обрнуто; на основу тога поставља се проблем критеријума размештаја по хијерархијским нивоима. Иако начин схватања цивилизације у класичној географији и „цивилизациологији“, јест осим различите терминологије међусобно веома близак, географија цивилизација је још увек запостављена научна дисциплина која тек утиресеби пут. У интересу географије као и читаве науке је оживљавање, поред историје цивилизација, њеног географског пандана.

3. Географски посибилизам као методолошка парадигма

Посибилитички концепт је дефинисао француски географ Пол Видал де ла Блаш, истакавши да природни услови не детерминишу, већ дају могућности (*possibilité*) за цивилизацијски прогрес. Начин коришћења тих могућности зависи од фактора који формирају природно-антропогене пределе или пејзаже (*pays*), као што су:

- начин живота становништва (*genre de vie*) или култура,
- непосредно функционално окружење (*milieu*), схваћено као стваралачки друштвени избор.

Видал је посебно уважао духовну културу и улогу нематеријалних вредности у формирању региона. Он је дефинисао културу (фр. – *civilisation*), као извор идеја, вредности, обичаја и веровања. Ови елементи се садрже у појму начин живота (*genre de vie*), који се огледа у елементима материјалне културе у датом региону (нпр. локалној архитектури, оригиналним инструментима и оруђима, начину коришћења земљишта, физичким цртама и фолклорним особеностима становништва). Култура присуствује кроз своје елементе у средини, створеној међудејством човека и природе (сл. 3). Развој те посибилитичке идеје довео је Видал де ла Блаша до схватања, да култура даје човеку стваралачке и рушилачке снаге, које га чине независним од детерминизма природне средине (Бъчваров М., 2004).

Географски посибилизам је нашао одговарајући резонанс у историји цивилизација. Историчари француске школе „анала“, почели су више узимати у обзир географски аспект у разматрањима настанка, развоја и пропадања цивилизација. Ф. Бродел у духу школе „анала“ истиче: „Географија се врло често схвата као свет за себе, а то је штета. Она ће од једног Видал де ла Блаша, нужно, имати места у поимању времена и простора, схватајући простор и друштвену реалност. То је један од заједничких научних проблема човека који ће, између осталих, направити корак у

географским истраживањима“ (Braudel F., 1958, p. 752; cfr. Claval P., 1984). На другом месту он каже: “Потребно је да, са своје стране, друштвене науке начине места поимању човечанства које ће се у (све) већој мери ослањати на географију, као што је то Видал де ла Блаш захтевао још 1903. године” (Бродел Ф., 1992, с. 138).

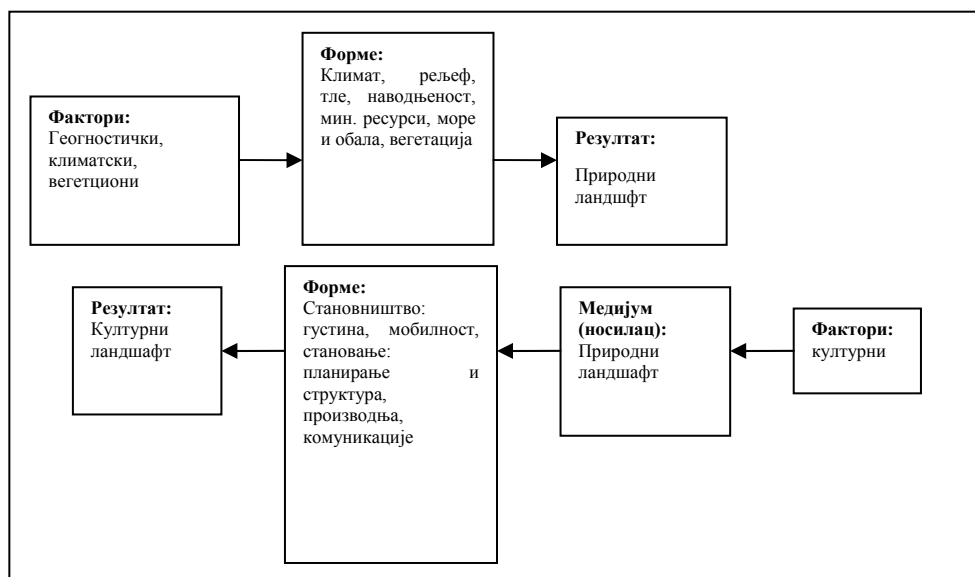

Сл. 1. – Посибилитички концепт посредног утицаја физичкогеографских услова на цивилизацијски прогрес, по Видал де ла Блашу (извори: P. Vidal de la Blache 1922, Elements de la géographie humaine; Бъчваров М., 2004)

4. Концепт културног пејзажа

Еволуцију посибилистичког концепта представља концепт *културног пејзажа* (нем. – *landschaft*, енгл. – *landscape*, фр. – *pays*, ср. – предео). Овај концепт потиче од америчког географа немачког порекла К. Сауера (1925). Сауер је био корифеј Калифорнијске (берклијевске) школе културне географије, која је блиска културном еволуционизму и дифузионизму, за разлику од школе Средњег Запада (чикашке), која предлаже функционалистички приступ и ставља акценат на социјалну екологију. Синтеза та два правца претпоставља, да развој културних комплекса настаје у одређеним функционалним оквирима. На тај начин разматра се и функционална схема људске делатности у датој средини, и културно порекло одговарајућег начина живота. У основи свега је јединствен културно-цивилизацијски процес.

Сауер је сматрао да географски детерминизам није коректан, те да географију не треба дефинисати као истраживање утицаја околне средине, пошто не треба априори сматрати, да природни фактори утичу на формирање културног слоја. Природни утицај, по његовом мишљењу, не треба ни потцењивати, ни негирати, али он не треба да буде у основи културно-географских истраживања. Уместо тога он предлаже концепцију *културног пејзажа*, који се, у његовој представи, формира по формули: „Култура је агенс, природна средина је медијум, културни пејзаж је резултат“. Другим речима, културни пејзаж је резултат модификовања природног пејзажа услед деловања људске заједнице у складу са својом културом (Sauer, 1925; Mikesell, 1978).

Сл. 2. - Схема формирања културног ландшафта (по идеји К. Сауера)

Карл Сауер (1925) се бавио претежно теренским истраживањима *материјалне* културе локалних заједница – насеобинских форми, начина коришћења земљишта и специфичних земљорадничких култура, комуникационих средства и експлоатације природних ресурса. Он полази од хипотезе, да се културни пејзаж ствара на основи природног пејзажа, од стране људских група које имају заједничку културу. Управо је култура активан фактор, природни ареал је средина његовог утицаја услед којег настаје културни пејзаж. Под утицајем дате културе, која се мења у времену, пејзаж се

развија, пролази кроз фазе, док не достигне крај свог циклуса развитка. Осим тога истражују се само материјални елементи културе и њихова дифузија. С појавом нове, у неком смислу стране културе, почиње процес подмлађивања културног пејзажа, или се ствара нови слој пејзажа на остацима старог (Johnson, 2006; Бъчваров М., 2004).

5. Развојни правци класичне културне географије

Културна географија проучава узајамне везе између људских група (као носиоца одређене културе) и физичке средине са два гледишта – како средина утиче на формирање културе и како култура модификује средину. Културна географија црпи своју предметну суштину из односа културне парадигме (духовне културе) и културног пејзажа (материјалне, видљиве културе). Наиме, културна географија налази свој дисциплинарни идентитет у граничној области између људских делатности (које су увелико културно условљене) и природне и друштвене средине у простору. Баш концепција културног пејзажа, као нове творевине на земаљској површини, која допуњује или замењује природни пејзаж, омогућила је да се одвоји културна географија од физичке антропогеографије и географског детерминизма, исто као и од културологије која је слабо географична. У целини културни пејзаж – то је квинтесенција културне географије.

Шире схватање културне географије карактеристично је за традиционалну америчку географију. У америчким универзитетима *cultural geography* је оно, што је *human geography* у Великој Британији и *geographie humaine* у Француској. По ауторима књиге „The Human Mosaic“ (Jordan T., Domosh M., Rowntree L., 1994), „културна географија је све оно, што није физичка географија“. Таква „културизација“ читаве друштвене географије (Human Geography), претвара културну географију у аспект или начин посматрања друштвено-географских тема кроз призму културолошких појава и процеса. Овде нису нова географска знања, већ њихова систематизација у виду тематских целина, као што су културни региони (историјски, културни, производно-економски), културна дифузија (кретање људи, роба, идеја), културна интеграција, културни пејзажи. У руској литератури и у другим земљама бивше Источне Европе, у периоду транзиције, на прелазу XX – XXI века, културна географија или географија културе, постаје веома модерна тема (Дружинин С. Г. 1999; Туровский, 2001; Бъчваров М., 2004; Михайлов В. 2010; Voiculescu S., Remus C., 2005; Heřmanová E., Chromý P., 2009).

Постоји и уже схватање географије културе као територијалне анализе културних установа – биоскопа, позоришта, музеја, карневала, места за спектакле и фестивале, места повезаних с познатим писцима, уметницима и т. д. Тај тип географске информације је неопходан у територијалном планирању, посебно у урбанистичком планирању (Town Planing).

Интегративни приступ у културној географији претпоставља истраживање територијалних особености културног процеса. Овде су познати следећи методолошки приступи и њихове комбинације: **Структуралистички приступ**, ставља акценат на распрострањење културних карактеристика и издвајање културних региона према различитим критеријумима (*формални или хомогени, функционални или нодални, вернакуларни или традиционални*); **Динамички приступ**, ставља акценат на *културну дифузију као територијалну пројекцију акултурације* и анализира културне центре и миграције културних елемената у простору. Културна дифузија праћена је акултурацијом, „можемо рећи да је културна дифузија територијална пројекција акултурације“ (Туровский, 2001); **Функционалистички приступ**, истражује функционално јединство територијалних комплекса, како култура функционише у простору. У том правцу позната је Чикашка школа хумане екологије; **Системски**

приступ се бави питањем просторне организације културних предела (пејзажа) као вишедимензионалних функционалних комплекса.

6. Предметна суштина „нове“ културне географије

Последњих деценија под утицајем постмодернизма мења се географска парадигма која се бавила научним објашњењем односа предела и културе. Постмодернизам у географији карактерише: 1. Методолошки плурализам који означава крај традиционалних парадигми и модела мишљења у географији, и 2. Фантастика, ирационалност, авангарда. У постмодернизму мења се размера посматрања. Уместо традиционалног посматрања „одозго“, с акцентом на „национално“ (тј. државном) простору, у постмодернизму долази до изражаја крупна размера и локална демократија. Акцент је на индивидуи. Са те позиције, чак и са неочекиваним темама и идејама, наступа тзв. „нова културна географија“.

Променило се и географско схватање самог појма културе. Ако је културна географија пре 1970-х година схватала културу у Креберовом смислу (Kroeber) – као супероргански ентитет, савремена културна географија – под утицајем теорија социолога Џ. Х. Мида (Georg Herbert Mead) и антрополога Клифорда Герца (Clifford Geertz) – схвата културу као систем симбола и значења, као интерсубјективну реалност која настаје и модификује се током социјалне интеракције (Duncan, 1980; Шакаја Л., 1999b). У новом поимању, културни пејзаж није само отисак културе у простору, него и део културе, важан чинилац њене репродукције. Културни пејзаж носи своју симболику, своје скривене поруке. У свакој средини током дуготрајне међусобне комуникације ниче низ посебних материјалних пракси које су везане уз свакодневни живот те низ симбола и значења. Из различите свакодневне праксе у различитим подручјима рађају се посебни симболи и конкретна или апстрактна значења. „Низ материјалних пракси, значења и симбола који карактеришу неку друштвену заједницу ми конструишемо у једну целину и изражавамо је појмом културе. Према томе, Култура је систем симбола и значења, интерсубјективна реалност која настаје и модификује се током социјалне интеракције. Њу препознајемо и у појединцу као члану друштва, и у друштвеним институцијама, и у материјалним производима тога друштва“ (Шакаја Л. 1999).

Таква промена културногеографске парадигме била је узрокована променама у социокултурној стварности. Наиме, модерна је прешла у постмодерну. Време модерне било је време нације-државе. *Други* је у то доба био негде другде, у другом простору. У време постмодерне идеја нације-државе слаби у тзв. земљама „центра“, а јачају процеси регионализације и урбанизације. Стога се географски истраживачки интерес премешта са истраживања просторне диференцираности култура (првенствено на примеру руралних пејзажа и подручја нетакнутих цивилизацијом) на питање о томе како се у једном простору, првенствено градском, манифестује социокултурна стратификација. *Други* није више у неком другом простору, он делује међу „нама“ и дели с нама простор нашег града. Граница између „Нас“ и „Других“ није одређена толико регионалном колико групном припадношћу (Шакаја Л. 1999b).

У „новој“ културној географији фокус се преместио са разликовања „културних светова“ на мултикултуралност простора. Манифестације етничности само су један сегмент таквог мултикултуралног мозаика. Етничност у мултикултуралним пејзажима често препознајемо у традиционалној материјалној култури (нпр. препознатљиве су кинеске или јеврејске четврти у европским метрополама). Али исто тако етничност препознајемо у симболици пејзажа – од графита до монументалних грађевина. Истицању националних вредности у друштву одговара наглашенија присутност етничких симбола и знакова у пејзажу – од

једноставних, који презентују и промовишу континуитет народне традиције (нпр. фестивали, вашари), до софистицираних знакова етничности, уграђених у световно и сакрално градитељство, културне манифестације, споменике културе и слично.

Данас културни пејзаж схватамо као сложен мултикултурни текст (Duncan, 1990) у који су уплетени знакови различитих култура што се на једном простору сусрећу и преплићу – култура етничких и субетничких група, али и култура радника, тинејџера, нових богаташа, туриста, потрошача, култура посмодерне и витуелне стврсности. На пример, делови Делхија као што су могулски стари, колонијални нови и савремени град који се око њих шири, резултат су тежње Индијаца да живе у различитостима, да сачувају сопствене културе и да прихватају утицаје споља. Контакти и утицаји чине савремене културне пејзаже необично сложеним. У таквим сложеним пејзажима ми данас више не можемо на основу културних артефаката закључивати о нарави или типу култура, односно повлачити ганице међу њима, као што су то чинили класици географије. Данас видимо да се у пејзажу не огледа културна традиција, него се ту огледа мноштво система заједничких симбола и значења који управљају понашањем човека; дакле не једна, него мноштво култура. Стога „нова“ културна географија у културном пејзажу не истражује артефакте културе, него знакове културне поливокалности.

Појам културе имплицира културно разликовање, које може бити регионално и групно, односно „хоризонтално“ и „вертикално“ (Muir, 1997). „Етничност, као и култура, све више се користи не у сврху регионалног омеђивања, него као варијабла за групно омеђивање“ (Шакаја Л., 1999b). Шта то значи? Наиме, „Хоризонтално“ је регионално ограничавање и одвајање. „Вертикално“ је издвајање културних група или „кластера“ који се преклапају и прожимају на истом простору, чинећи га културно поливалентним (мултикултуралним). Регионално и групно културно омеђивање не искључују једно друго. Региони су културно хетерогени (мултикултуралност), као што су и културе регионално диференциране. Етничка и регионална аутоперцепција конкретне групе, налази одраз у концепцији о регионалном идентитету. У вези с тим, нова културна географија преосмишља социјалне и моралне проблеме повезане с особеностима постмодерног доба, као што су глобализација, сукоб култура у процесу глобализације и сајбер-револуције, место и улога појединца у тој новој комплексној глобализованој средини, социјалне неједнакости, радни односи, радне миграције, дијаспора, расизам, етнизам, идентитет, транснационалне везе међу људима, културни туризам, културне границе, хендикепираност, однос према половима (феминизам, хомосексуализам) у оквиру *Gender Studies*, морална географија, грађански статус, културна баштина, и т. д., истовремено кроз призму „просторног“ и „културног“ (Anderson K., Gale F., 1999; Andersona K., Domosh M., Pile S., Thrift N., 2003; Norton W., 2006; Atkinson D., Jackson P., Sibley D., Washbourne N., 2007).

7. Хуманистички приступ - човек у окружењу природе или цивилизације

У друштвеној географији је стекла популарност интерпретација друштвеног простора према теорији симболичне интеракције Е. Касирера (Wilson, 1980). Код Касирера анализа природе човека, полази од његових осећања, потреба и мисли, повезаних међусобно кроз интеракције. Симболичне форме су језик, уметност, религија и историја (Cassirer, 1953). Блиска томе схватању простора је концепција иконографије и комуникација Ж. Готмана (Gottman J.). То схватање је отворило пут *хуманистичкој интерпретацији у географији*, где се акценат ставља на интерпретацију културних симбола, узрочне везе и „дух места“ (*Spiritus Loci*). У центру пажње хуманистичке географије је *духовна* култура, специфична атмосфера датог места. Тај правац се појавио 70-тих година XX. в. у САД, у вези с радовима Ји

Фу Туана (Tuana, 1974) на тему *топофилије* као науке о индивидуалној перцепцији и оцени појава у простору.

Хуманистичка географија је антипозитивистичка; духовна култура је њен инструмент против квантитативне (моделске) парадигме у географији. Изражен је релативистички правац, који сматра, да човек не реагује на пејзаж као такав, него на своју индивидуалну перцепцију тог пејзажа, или другачије речено, на његову субјективну представу. Оно што се дешава у физичком (апсолутном) простору има само делимично утицај на оно, што се дешава у психичком (релативном) простору. Целина убеђења и погледа повезаних с изгледом окружења, и то његово субјективно значење ствара изузетан, јединствен и непоновљив психички свет сваког од нас – то је средина у уму (духу) човека (N□ski Z., 2004). У складу са савременим концепцијама човека у психолошком поимању, постоје најмање три теоријска правца: бихејвиоризам, психоанализа и теорија спознаје (N□ski Z., 2004).

Бихејвиоризам истражује, како окружење као сложен систем побуђује реакције људи, базирајући се на њиховом очекивању достизања одређених жељених стања (инструменталних, економских, емоционалних, интерперсоналних, друштвених, естетских и идеолошких). Вишезначност простора постоји у бихејвиористичкој литератури у виду *espace vécu* (Fremont, 1976). У том циљу треба истражити:

1. Специфику средине као физичко-географског система,
2. Специфику личних и демографских карактеристика људи (нпр. пол, старост, образовање, етничка и религијска припадност),
3. Карактеристике друштвене улоге и циљева, које имају људи у датој средини;
4. Карактеристике културних модела у датом друштву (у наиндивидуалном контексту).

Психоаналитичка концепција, истражује емоционални однос човека према природној среди или пејзажу, при чему:

1. Перцепција пејзажа је више резултат осећања и доживљаја, него опсервације и истраживања;
2. Пејзаж који обликује култура, цивилизација, одражава у својим формама неискуствене процесе који делују у психи њихових креатора и корисника;
3. Пејзаж и његов значај схваћени су у већем степену у контексту индивидуалне психодинамике него друштвено заснованих вредности.

Сазнајна (когнитивна) концепција – гешталтизам и географија перцепције, полази од ментално-психолошких карактеристика становништва. Човек као свесно биће, задаје себи питања у вези са властитим циљевима и тежњама, која формирају сазнајни систем на три нивоа: 1. Чулном (утицај пејзажа на организам), 2. Мисаоном (мисаона обрада и интерпретација тих утицаја) и 3. На нивоу памћења (мисаони пренос добијених информација о пејзажу). Интерсубјективна, унутрашња сазнајна репрезентација пејзажа је најважнија, сами облици су важни у оном ступњу, у којем активизују представе, симболе, индивидуалне и друштвене визије. Вредност споменика идентификованог с властитом, замишљеном историјом, тежи ка његовој заштити и очувању, док за неку другу групу то може бити објект који заслужује једино омаловажавање. Пример даје историја и савременост на сваком кораку – претварање бивших партијских домова у продавнице у постсоцијалистичким земљама, уништавање објеката који су симболи непријатељске културе (нпр. уништавање у авганистанском месту Бамијану статуа Буде од стране Талибана 2001. г., рушење Берлинског зида, рушење комунистичких споменика у земљама у транзицији), или паљење симболичних знакова као израз непријатељства према идеологији или мишљењу других група и културних система (нпр. паљење српских

црква на Косову и Метохији). Основа те визије јест искуство – индивидуално (памћење) и друштвено (споменици и културне тековине дате групе, народа).

Објективне географске спецификације ипак имају велики значај. Делатност и начин живота човека одвија се у физичком простору (или међу објектима и микро- и макроматеријалним системима), са специфичним, конкретним објективним карактеристикама, који чине оквир могућности и ограничења деловања кроз формирање „унутрашњих“ простора, њихових граница и међуграничних простора. Несумњиво је да велики значај има начин спознаје и схватања географског простора, или пејзажа, од активно-перцепирајућег човека, људске јединке, укоренење у индивидуалне потребе, вредности, основе и компоненте личности. Не треба ипак заборавити, да човек не живи сам – живи друштвено, и зато за разумевање његовог односа према физичкој средини треба узети у обзир такође његову друштвену афилиацију, идеје и вредности сачињене од групе, институције, друштвене организације и циљеве, какве имају. Све то треба узети у обзир на надфизичком (метафизичком) нивоу, или на нивоу интерпретације и валоризације средине на симболичком, културном нивоу. Сваки објект људске цивилизације има неки однос према вредности – омаловажен и презрен (нпр. споменици неке туђе културе) или уздигнут до мита (нпр. места религиозног култа). Дакле, појединци, као и групе и друштвене организације, чине свет културног значења – или смисла – у којем физички простор и његов израз, природни и цивилизацијски пејзаж, добија симболичку димензију. Тек на тој димензији можемо потпуније схватити оно, што се назива психологијом средине.

Закључак

Хуманистички приступ, као и у хуманистичке науке уопште, акценат стављају на субјективне мотиве просторног понашања људи, а занемарују географске услове понашања човека, као што су еколошки, физичко-географски, климатски, просторни и природни чиниоци, који чине не само оквир него и суштину друштвеног и индивидуалног понашања људи. Било би једнострано, блиско географском нихилизму, ако би се „нова“ културна географија дистанцирала од „класичне“ културне географије која истражује објективне карактеристике људске културе као што су језик, религија, традиције, типови села, световна и сакрална архиртектура. Нова културна географија, не може да замени традиционална материјалистичка објашњења културне стварности. Како класични, тако и хуманистички приступ, представљају само различите аспекте у ширем контексту научне спознаје. Због тога је важан задатак – „тражење дијалектичког јединства културне географије“ (Михайлов В., 2010).

Литература

Литературу видети на страни 43.

